

Radnai István
(1939, Budapest)
író, költő

Radnai István

Fényképek az idő fiókjából

Nagyanym szeretett sétálni. A kora ellenére fürge volt, karcsú és erős fizikumú. Már hetvenkilenc éves volt, amikor törött bokáját be akarták gipszelni. Három embert vágott a falhoz, pedig elkábították. A Nagycsarnokba jártunk vásárolni, akkor, amikor még nem közeledett a front. Ritkán vette igénybe – csak nagybevásárlás idején – a taxinkat.

De ez a taxi egy másik történet. Csapó bácsi becsületes ember volt, nem szedte ki a gyertyákat, nem szerelte le a kerekeket. Mások tudták, hogy mozgásképtelen kocsit nem rekvirálnak. Aztán bevonult, később amerikai fogságba került. Talán negyvenöt nyara vagy ösze lehetett, amikor hazaengedték néhány keksszel és egy tábla csokoládéval. Mégis messze keleten találta magát, több heti járásra. Eleinte számolta a napokat, merre döcög-tolat a fogolyvonat. Ugyanis Ausztriában, a szovjet zónában újból „fogságba esett”. Addigra kitanulta a módját, a becsületesség mit sem ér.

Egy haldokló bajtársától kért egy köpetmintát. Az oroszok rettegtek a tébécétől. Így mégis hazakerült.

Nagyanym szeretett sétálni. Az ostrom után mit kerestünk volna a csarnokban? Csálánt szedtünk az árokparton. Fialat csalánt, az első leveleket, amelyek éppen csak kibújtak a földből. Ez volt a változatosság, ez volt a spenót.

Jártuk a várost – természetesen gyalog –, hogy még aznap elköltsük a nyugdíját, mert másnap egy doboz gyufát sem kaphatunk érte.

Nem is tudom, hogyan éltünk meg. A Nemzeti Segély közkonyhája bezárt. Amíg anyámék ott dolgozhattak, jutott ennivaló. Ruhanemű és ágynemű már nem maradt, mindet elcseréltük élelemre, néha – amíg kitartott a hideg – húst is kaptunk. Szereztünk négy tyúkot, hármat elvitt a baromfi pestis – a negyedik, amelyik éppen kotlott, megmaradt.

Voltak emberek, akik valahogy eljutottak vidékre. Ott sem pénzért, csak ruháért lehetett ételmezt cserélni. Tőlük szereztük be az élelmiszert, szigorúan cserekereskedelmi alapon. A fog-aranyat gyógyszerre tartogattuk.

Akkoriban nagy telek járták. Nem is éltük volna túl, ha nem fagy, és nincs méteres hó. Még így is voltak járványok.

A természet nem nagyon vett tudomást a háborúról. Negyvenhat nyarán a szokásos hőségben jártuk az utcákat. A parkokba nem volt érdemes letérni. Egyetlen ép fát sem találtál Budán. Ágaik hiányoztak. Leszakította őket az akna. Csonkán meredeztek a hőségben táncoló ég felé. Azokról beszélek, amelyeket nem vágta ki. A parkok egyébként temetők vagy sitt-lerakók voltak. Borzasztón nézett ki a város.

Nagyanym, aki fáradhatatlan volt, ezekre a sétákra kedvenc trottőrcipőjét vette fel. Nehéz lett volna másikat, ugyanis ez volt az egyetlen cipője. Ebben menekült, illetve költözött lakásról lakásra. Az én félmagas szárú cipőmet elől kivágták, háború ide vagy oda, a gyerek lába megállíthatatlanul nő, mint ahogy maga

a gyerek is. Minden ruhámat kinőttem. Szerencsére nyáron ez nem nagyon vehető észre.

Akkoriban Budán laktunk. A Margit körúton bontották a Regent-ház romjait. Rettenetes bűz volt. Dögszag. Addigra nyár volt, talán már negyvenhat nyara. A pincében – amit éppen akkor bontottak ki – egy csontváz még akkor is görcsösen ölelte magához az ékszeres dobozt, mintha a kincseknek odaát értékük volna.

A budai Duna-parton egész házsor hiányzott. Egy lőszerezellel megrakott szerelvényt, amely a villamos vágányon állt, találat érte. A híres író is az áldozatok között volt.

Nem volt kegyelem. Az óvóhely alig adott valami védelmet.

Ezeknek a sétáknak az emléke megmaradt bennem, és nagyanyám hatalmas fekete marhabőr szatyra is, valahol a szekrény alján. Hiába adtak mindent jegyre, a fejadag pedig nagyon szűkös volt, mindig nála volt a nagy szatyor. Ha nem kaptunk semmit, hazafelé rözsét gyűjtöttünk. Télen-nyáron a vaskályhán főztünk, amelynek ajtaján valamiért egy nagy ötös szám virított.

Nagyanyám az alkonyati félhomályban, a fotelban bóbiskolt, csak a parázs világított, átszűrődött a kályharostélyon.

Öreg fejjel emlékszem arra is, hogy a légópincében barátkoztunk össze mi, gyerekek, azokkal, akikkel a sors összehozott. A bankigazgató fia a házmesterné lányával. Nem létezett a társadalom, legfeljebb a szükség és a halálfélelem. Szerencsére mi, gyerekek, bíztunk a pince védelmében. Elhittük, hogy biztonságban vagyunk. Vártuk a légiriadó végét. Ott találkoztam Jancsival. Néhány hónapig voltunk csupán a pincében. Anyám kölnivel mosdatott.

Ülök a fotelben, néha felriadok: mintha csöngették volna! De csak a mentők szirénáznak, hallom a csukott ablakon keresztül is, pedig romlott a hallásom.

Visszaemlékszem a sétáinkra, békeidőben és az ostrom után. Mindig csak a nagyanyámmal. Más gyerekekre alig emlékszem, csak Jancsira. Folyton költöznünk, menekülnünk kellett. Üres lakásokba költöztünk be kis motyónkkal. Volt, ahol találtunk néhány bútordarabot, nem kellett a földön feküdnünk.

Aztán valahogy visszaszereztük bútoraink egy részét, a sublód fiókjait elfűtötték.

Elbóbiskoltam a fotelben. Továbbperegtek a filmkockák. Talán meg is szólaltam félálomban.

Jancsit szólongattam, akivel szinte véletlenül találkoztam újra. Egy iskolába, egy osztályba kerültünk. Már nem emlékszem, mit akartam neki mondani.

Eltelt még vagy tíz év, addigra már gimnáziumba jártunk. Jancsi sokat olvasott, szerette a növényeket és az állatokat. Biológusnak, kutatónak vagy talán orvosnak készült.

Sokszor az övéről másoltam le a házi feladatot. Most mindez érvényét veszítette.

Állok a száználmas romok előtt, és még szomorúbb vagyok, mint az ostrom után. Akkor valahogy beletörődött az ember, hogy háború van. Háború volt, és túléltek. Kisgyerekként is érzektem, hogy kivételes szerencsénk volt. A halállal találkoztam, öreg nagyapámat szándékosan megölték. Fejébe kapta a golyót, közvetlen közlől, a szeme közé. Pedig addigra elültek a harcok. Súlyos szívbeteget öregember volt.

Nézem, ahogy elhordják a romokat. A szomszédos ház negyedik emeletéről lelóg egy rekamié. Az utcai fronton, az ablak helyén, kilóg egy ronggyá foszlott függöny. Az a ház állva maradt. A forradalmat súlyos harcok árán leverték. Az ifjúság színe-java a bosszú áldozatává vált. A várost ismét lerombolták, bár formálisan már nem voltunk ellenségek. De a bolsevizmus nem tűrt ellentmondást.

A két szomszédos ház között csak egy keskeny, alaktalan telek maradt, leginkább egy

trapézra emlékeztetett. Vagyis inkább valami középkori görbe sikátorra. Nyíllövésnyi sem volt a mélysége, ha szemben álltál az utcafrontal. Mert bizony pengényi hatemeletes házat húztak fel a telken, ahogy fejlődött a város. Nem is tudom elképzelni, hogyan fért el a lépcsőház és a lift.

Emeletenként legfeljebb egy lakás lehetett az épületben, tágas, élhető otthonokat építettek akkoriban, polgári lakásokat. Földszintje nem volt, hol fért volna el akkor a kapu és a házmester fülkéje?

Tüzérségi lövedék nem okozhatott ekkora pusztítást, ez bizonyára légibomba volt. A hatodikon a kismama éppen újszülöttjét pelenkázta. Nehezen jutottak haza gyalog, de a kórház teli volt sebesültekkel. Az ötödiken az öregasszony az utolsó üveg lekvárját bontotta fel. Ismertem néhány lakót, mivel ebben a házban lakott a barátom, a harmadikon. Mi nemrég költöztünk el a környékről a nagymama lakásába. Így kimaradtam a forradalomból, ahogy kimaradt a barátom is, mindössze tizenöt éves lehetett. Én évvesztes voltam, így valamivel idősebb.

Az épületnek semmilyen hadászati jelentősége nem volt, éppen csak annyi történt, hogy ledobtak egy légibombát. A kismama férje nem vehetett részt a harcokban, a felesége mellett maradt. Az öregasszony férje régen meghalt. Mulatós ember volt, de nem bánta. Csak ne csinált volna kártyaadósságot.

Mindenki örült annak a néhány napnak, a többi országban is reménykedtek, hogy rájuk is sor kerül, ha kitör a szabadság! Mindenki biztatott, és együttérzéséről biztosított. A rádióadások is kitartásra buzdítottak. Egyedül a tengerentúlon tudták, mert megüzenték Moszkvának, hogy itt romhalmaz és vérfürdő lesz. A szabad világnak ilyen a természete.

Ördögi ötlet a késleltetett gyújtószerkezet. Az a néhány másodperc, amíg a felgyorsult súlyos repesz bomba átszakította a fafödémeket,

kimerevítette az időt. A gondolatok odafagytak a percmutatókhoz. Nem tudni, kiáltott-e valaki. Elnyelte volna azt is a tovahaladó morgás, amelytől a környék házai megremegtek. Ez az infrahang. Áthatol mindenben.

Ha nem maradtam volna ki gyerekfejjel a forradalomból, nem tudtam volna meg, hogy később sem örültek odaát, hogy nálunk felcsillant a szabadság. Ezerkilencszáznyolcvankilenc-kilencvenre gondolok, de ez csak a történet szerkesztés folytatása, amit nagyon sokan meg sem értek. Akik pedig abban a világban, odaát élnek, észre sem vették a pánikot. A Vaslady is üzengetett akkoriban, ne hamarkodja el Gorbacsov. De ha már megtörtént, a tőke villámgyorsan betöltötte az így támadt űrt.

Álltam a barátom lakásának romjaitól és a rettenetes portól tisztas távolban. Csak a lapátolás zaja, a teherautók motorzúgása hallatszott. Máig is előttem van a kép. Valaki hegesztőpisztollyal darabol egy acélgerendát, kilógott a nagyobbik fele a romok közül.

– A fémet kigyújtani! – kiált rá a munkafelügyelő.

Állítólag azok lapátoltak, akik megszegették a kijárási tilalmat, és plakátokat ragasztottak. Örülhetett bárki, ha csak ennyi volt a büntetése!

Valaki éppen talált egy majdnem sértetlen koponyát. A ládához vitte, ahol a nagyobb csontdarabokat gyűjtötték.

Volt-e temetése a barátomnak? – teszem fel döbbenet a felesleges kérdést. Tudja-e valaki, hogy maradt-e nyoma a boldog családnak, amely nagyon várta az újszülöttet? Elég ránézni a törmelékhalmazra, olyan méretes, hogy nem győzik elhordani.

Egyszer csak megszólal mellettem egy öregasszony, a ruházata mintha rég letűnt századokat idézne.

– Akit keres, nincs közöttük.

Mire válaszolhattam volna, eltűnt, ahogy jött, olyan észrevétlenül.

Fiatalemberként, aki már sokat megtapasztalt önhibáján kívül, elborzadva néztem a történeteket. Önkéntelenül keresztet vettem.

A szél megfordult, és felém fújta a porfelhőt. Csak álltam, nem bírtam megmozdulni.

Ez már nem a nagyanyámmal megtett, szokásos séta volt. Nem a kisgyerek borzongó csodálkozása és öröme, ha akadt ennivaló. A terror, a csonka kétheti szabadság után, újult erővel visszatért.

Ha a barátom orvos lehetett volna, bizony jó orvos lett volna. Lehetett volna, ha felveszik.

Ez a „ha” annak szól, hogy a származásával volt baj. Apja könyökvédőben, fémkeretes szemüvegben, egy bankban dolgozott már a háború előtt is. Mulatságosnak találtam ezt a fémkeretes szemüveget. Csak a keret alján volt beüvegezve, hogy olvasni tudjon, az üres részen keresztül nézett az ügyfélre, aki tízforintos betétet szeretett volna elhelyezni. Megtűrték a pénztárteremben. Rossz káder volt. Ami azt jelentette, hogy már a nagyapja is városi tanácsnokként dolgozott. Bizony, ez hiba volt a részéről. Az anyja, a sarki boltos lánya, a közértben kapott állást. Rábízták azt a sok pénzt! Szerintem tudták, hogy nem fog sikkasztani, de nem is vehetett részt a leltározásban, észrevette volna a szándékos tévedéseket.

Nehezen nevelték fel egyetlen gyermeküket. Róluk sem tudok semmit.

Ezerkilencszázhatvanháromban fura amnesztiát hirdettek. Voltak, akik hazajöttek, másoktól megérkeztek az első légiposta-borítékok. Akkoriban sok levelet, illetve csomagot nem kapott meg a címzett. Bélyegeket gyűjtöttem abban az időben, onnan tudom.

A barátomról semmi hír.

Nekifutottunk az egyetemi felvételinek. Rossz káderek voltunk. A származásunk miatt is. Klerikális reakciók is voltunk, megjelenünk az akkoriban már engedélyezett feltámadási körmeneten. Így mindenütt létszámfelet-

tiek lettünk. Ez volt az eufemisztikus fedőneve a politikai okokból történt elutasításnak. Megbízhatatlannak számítottunk, de munkánk azért volt. Irodában körmöltünk, vagy vertük az írógépet.

Házasodni? Lakáshoz jutni? Teljesülhetetlen álmom. Már nem nyomorogtunk, lassan elkopott a jegyrendszer, de még kitartott a hiánygazdaság. Három évet vártak – a szerencsések – a Trabant kiutalására.

Éhes lennék, hogy ilyesmi jut eszembe: csalán, jegyrendszer, Nagycsarnok? Még nem keltem fel a kényelmes fotelból. A nappalira lassan ráereszkedik a homály.

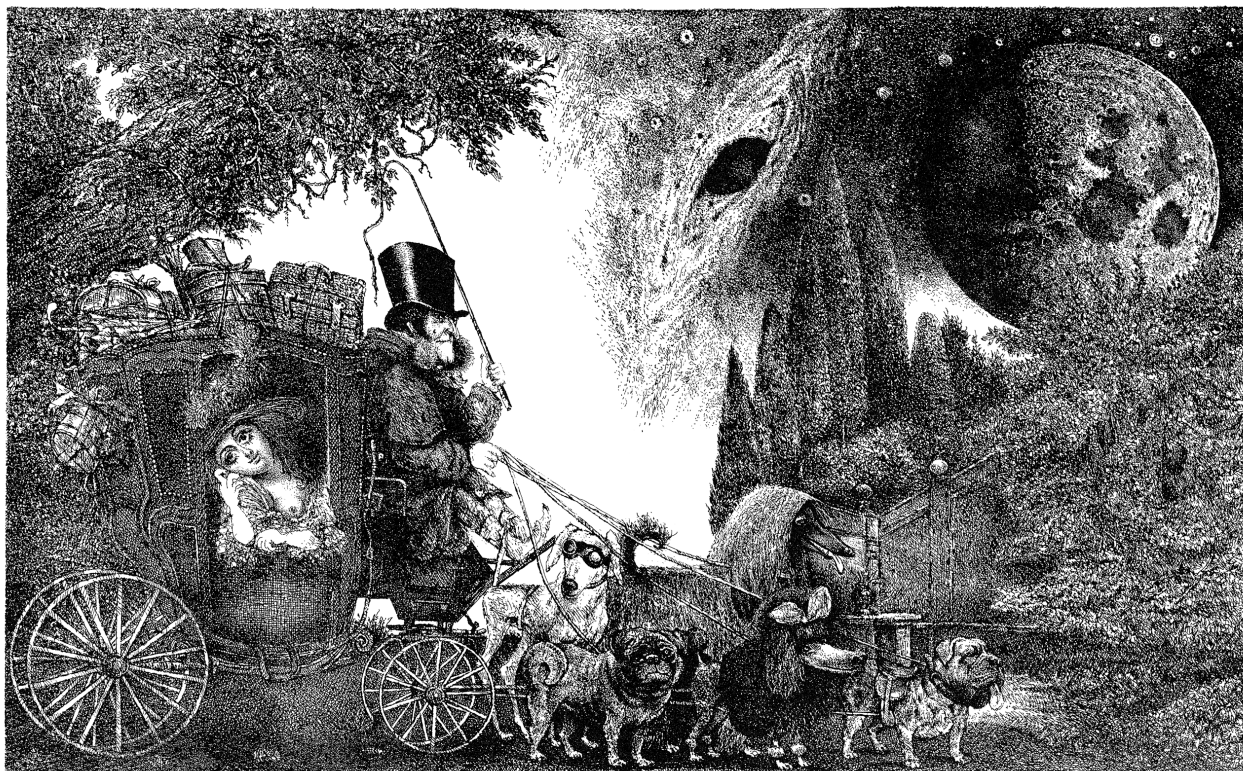
Akkoriban megtalált a posta, akkor is, ha valaki másik lakásba költözött. Benne volt az új cím a tömbmegbízott nyilvántartásában. Emlékszem egy képeslapra, az Eiffel-torony, a Diadalív és egyéb közhelyek, a hátlapján az aláírás: Jancsi.

Aztán fénykép a légiposta-borítékban: Jancsi a feleségével a Colosseum előtt. Nekem még hetvendolláros útlevelem sem volt, de Jancsi él! Ez volt a legfőbb, él, túlélte.

Az öregasszony – vagy a tudatalattiban rejtőző remény – igazat mondott. Megsirattam, de nem tudtam elhinni, hogy megtörténhetett a legjobb az egyetlen igazi barátommal.

– Minket világcsavargóvá tett a történelem – írta egyik levelében Jancsi. – Amit a filmekben látsz a nyugati életformáról – folytatta –, engem mindaz elkerült. Nekem más sorsot rendelt az élet – tette hozzá –, a munkámnak élek, jó feleségem van. Nem kellett elmondanom a világ összes nyelvén: szeretlek! Mint emigráns ismerőseim közül sokaknak.

Fiatal férfiként már én is másként láttam a világot. A tragikus forradalmat, a rendszert, amely megülte az életemet. Akkor már tudtam, hogy nincs kiút. Egyre több kisiklott életről érkeztek hírek. Azokról, akiknek annyi pénzük

Romantikus lap kutyafogattal II. (litográfia, 285 × 495 mm, 1992)

sem volt, hogy hazajöjjenek. Itt mégiscsak voltak rokonaik.

Miután a romok közt jártam, egyre többet értettem meg a világból.

A kilencvenes választások után egyre halványulnak az illúziók. Hol van a művelt nyugalom? A saját lábunkon kell megállnunk, ha valamire akarunk jutni.

Ülök a fotelban, és kerti illatok, különösen a jázminbokroké, csiklandozzák álmaimat.

Felrémlik, hogy gyerekkori éber álmodozásaimban romantikus történésekbe bonyolódtam: megmentettem egy hercegnő életét, felkaptam magam elé a nyeregbe. Persze, lehet, hogy elrabortam, mint ahogy kamaszálmaimban szerettem volna.

– Hajózol, és éled valaki másnak az életét – sustogta egy hang. És igaza van, egykori énem

látogat meg az álmaimban. Már nappal is elbó-biskolok.

Minket világcavargóvá tett a történelem. Álmodoztunk egy szebb, szabadabb világról. Nem tudjuk, hogyan, de ölünkbe hull a dollár, miközben a mások cipőjét fényesítjük. Aztán egyszer csak elkap a gépszíj, a karrier. Elvesszük a milliomos félárva lányát, és szerencsénkre meghal mindenki a családban, még az amerikai nagybácsi is. Megörököljük a mesés vagyont.

Mire felébredtem, és felkeltem a fotelból, nem volt sehol a jázminillat. A bűdös pénz is elkerül, mint az unokatestvéretem, aki koldusszegényen halt meg az öregek otthonában, az aggok házában – itthon –, ahol sohasem élt, kisgyerekként szippantotta be a nagyvilág, kergette meg a háború.

Minket világsavargóvá tett a történelem – gondolom én is, aki itthon maradtam. Álmodoztunk trópusi gyümölcsökről, amelyek csakúgy teremnek, mint a vadbanán. Lőttünk magunknak egy óvatlan majmot, és az utolsó gyufával tüzet gyújtottunk. Csöpögött, csöpögött az őserdő. Mi lesz, ha a tűz kialszik? Arcunk ragyás a puskaportól. Egyetlen madársörétes töltényünk maradt. És ál munkban rátalálunk egy csónakra, egyetlen fatörzsből vájta ki valaki, ma sima a víztükör.

Már csak ülök a nappaliban. Ebben a karosszékben szokott ülni szívbeteg nagyapám. Ha jobb napjain fel tudott kelni az ágyból. Jancsi akaratereje jár az eszemben. Bár én is tanultam valamit – persze munka mellett, estin –, ő megtanulta a nyelvet, és megszerezte az áhított orvosi diplomát. Még akkor vették fel, amikor tartott a lelkesedés. Legalább segítsünk a bukkott forradalom hősein, ezt nem tiltja a jaltai egyezmény.

Nem leveleztünk túl sűrűn, amúgy is rossz káder voltam. Az óráját egy narancsba rejtve küldte el nekem, ma is megvan. A húsz dollár vagy ötezer régi frank nem érkezett meg. Azaz két fénykép közt, egyetlen egyszer. Bontogatták a leveleket rendesen.

Nem, nem jön haza. Még látogatóba sem. Kiderült, hogy ő mégsem maradt ki a forradalomból, nem volt otthon, az általam irigyelt, de végzetessé vált lakásban. A hegyekbe vonultak vissza. Ma is látni a harcok és a kivégzések nyomait. Kitortek onnan, és valahogy átjutottak a határon. Isten útjai kiszámíthatatlanok. A leghíresebb orvosi szaklapokban publikál – írta, és az újabb fényképen két gyerekével a Niagara vízpermetes teraszán áll. A képet az asszony készítette.

Észrevettem, hogy kezdi felejteni a nyelvet. Ha beszélgetnénk, talán a megszokott hunglish lenne, mert keresné a szavakat. De legalább az

idegen nyelveket megtanulta. Rákényszerítette az élet. Élt Párizsban, volt orvos a trópusokon, hajtja a vére, mindent fel akar fedezni. Csodálom a feleségét, akiről csak tőmondatokban ír. Vajon a kongresszusokra magával viszi-e? Azt sem tudom, mi a foglalkozása. Úgy számolom, a gyerekei már felnőttek, és a maguk lábán állnak.

Mit tud Magyarországról? Hiszen egyszer Bécsben volt, egy orvoskongresszuson. Hívott, hogy ugorjak át, ha látni akarom.

Nem fogadtam volna el, ha azt írja, fedezi a költségeimet, de meg sem kérdezte. Vajon mit lát a tévében, mit olvas rólunk az újságban, hogy nem ő látogat haza, legalább a szülei sírjához?

Mit is mondok! Legfeljebb egy tömegsírhoz. Megértem, hogy nem akar tudni semmiről. Neki megvan a saját élete, a saját családja, és talán valahol egy új hazája. Ide nem köti semmi. Az sem, amiért harcolt valamikor.

Ha nem lennék rendetlen, most egy albumot lapozgatnék, így egy fiókban turkállok.

Hároméves kori fényképeim és rég halott rokonaim arcmásai közt bukkantam rá arra a képre, amelyet a keresztapám készített rólam. Találtam egy osztályképet is, talán magamat sem ismerném fel.

Nem költözött haza, még látogatóba sem jött – dohogok magamban.

Vajon a kétszázezerből hányan jöttek haza?

A halálhírét angolul írta meg a felesége, gondolván, hogy a franciát nem értem.

Már nem járom a várost én sem, pedig helyreállt a közlekedés, még metrók is járnak Budapesten. Marad a fotel, a karosszék, az emlékek, gyerekkori fényképeim.

Az egyikén felfedezem Jancsit. Az apámtól örökölt géppel fényképeztem.

Ő nem jött haza a fogságból.